

Schijn of geen schijn

Naar alle waarschijnlijkheid schreef William Shakespeare zijn 'The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark' rond 1600 - om en bij vierhonderd jaar geleden dus. Dit seizoen staat 'het stuk der stukken' dan ook flink in de kijker: begin februari gaat in Het Toneelhuis 'Amiëtt' van Jan Decorte in première, maar eerst is er nog de encensering van Jan Ritsema en 't Barre Land voor het Brusselse Kaattheater. Mede door de gangbare rolverdeling uit te bannen, willen ze er een mentale constructie van maken, waarin het publiek medeplichtig wordt aan het snelle denken van Hamlet en zijn geniale schepper.

Jef AERTS

Vincent van den Berg: 'We wilden al van in het begin dat het een snelle voorstelling zou worden, een soort ode aan de snelheid van het denken.'

(FOTO: JEAN PIERRE SIMON)

SLIMMIGHEID

Tijdens de voorbereiding van Tsjechovs 'Platonov', vorig seizoen, ontdekten de spelers en dramaturgen van het Utrechtse theatercollectief 't Barre Land een artikel van Toergenjev waarin Hamlet met Don Quichote werd vergeleken. Beide figuren kwamen als de uitersten van de menselijke persoonlijkheid naar voren. Tegenover Hamlet de twijfelaar en vijand van de valsheid die niet meer in staat is de waarheid te geloven, staat Don Quichote die blijft strijden voor alles waarin hij gelooft. Waar dit inzicht een leidraad vormde in de interpretatie van de dubbelkantige onvrede van Platonov, wordt dit jaar in het bijzonder Hamlets visie uitgesplit.

De vraag naar wat waar en wat vals is, zindert dan ook in de tekstlezing die 't Barre Land en Jan Ritsema brengen. De opvallende samenwerking is er gekomen zoals dat meestal gebeurt: door toevallige ontmoetingen en het plotselinge gelijkgezinden te hebben gevonden. De initiatiefnemer voor deze 'Hamlet' is Ritsema. Hij zat al langer met de tragedie tussen zijn oren en wist ook dat hij er in zijn vertrouwde huis, het Kaattheater, mee aan de slag wilde. Aangezien hij een cast van losse freelancers niet zag zitten en intussen reeds had kennisgemaakt met het jonge, maar hechte ensemble van 't Barre Land, was de samenwerking snel beklonken. Volgens productiedramaturge Mananne van Kerkhoven duidt vooral een affiniteit in het denken over toneelspeel op: 'Zowel Jan Ritsema als 't Barre Land kiest voor autonome, denkende toneelspeelers, spelers die in hun spel keuzes maken en dat ook elke avond opnieuw voor het publiek doen, op het moment zelf, wel voorbereid maar niet vastgelegd.'

Een collectief met een regisseur dus - hoe wordt in de praktijk met die schijnbare paradox omgesprongen? 'Werken als collectief betekent dat je geen hiërarchie toelaat', meent acteur Vincent van den Berg. 'Ook als je met een regisseur werkt, gebeurt dat zonder hiërarchische verhouding. Jan is niet onze baas, want dan zouden we niet met hem kunnen werken. Hij is wel het kompas, degene die richting geeft. Omdat wij zo vaak met elkaar gewerkt hebben, is het prettig eens een nieuwe persoon aan tafel te hebben. Dat houdt het collectief gezond.'

Naar aanleiding van deze voorstelling besteedt het literaire tijdschrift Dietsche Warande & Belfort het decembernummer 2000 aan 'Hamlet'. Onder de controversiële titel 'Hamlet is niet van deze tijd' verzamelden Van Kerkhoven, Ritsema en Johan Reyniers stellingnames van enkele prominente denkers omtrent de (on)zin 'Hamlet' vandaag net zo te spelen als eeuwen vroeger werd bedacht. In 1977 schreef Wim Noteboom in een artikel met dezelfde titel als dit thema-nummer dat het onmogelijk is het stuk te actualiseren en wel 'omdat het stuk buiten de problematiek en continuïteit van deze tijd staat' en een actualisering dus enkel tot een 'vervalsing' kan leiden. Hierop voerden Dieter Lesage, Bert Verschaffel, Klaas Tindemans en Marc de Kessel argumenten voor en tegen aan om de relevantie - met of zonder actualisering - van 'Hamlet' vandaag te bevestigen of verder te ondergraven.

Voor Ritsema vormde Notebooms tekst aanvankelijk een belangrijke aanleiding om het stuk aan te pakken. In zijn regie kiest hij niet voor het actualiseren, maar evenmin voor het instandhouden of reconstrueren van de historische context. 'Het paradoxale van 'Hamlet' is dat het stuk actueel is, zonder dat men het hoeft te actualiseren', schrijft Van Kerkhoven en op dat idee wordt bedachtzaam verder gekaaid.

In de plaats van op zoek te gaan naar de psychologische motieven die Hamlet ertoe brachten om te blijven twijfelen of hij zijn oom en stiefvader Claudius zou vermoorden omdat de geest van zijn vader hem dit had opgedragen, wordt nu de mentale constructie van het stuk zelf opgezocht. Niet hoe de personages elkaar bekampen, bedreigen en beminnen is van belang, wel de manier waarop Shakespeares zinnen tegen elkaar aanschuiven en zo een ingenieus spel vormen.

Vincent van den Berg: 'We zoeken uit wat de constructie van dit toneelstuk precies is, wat de zinnen behezen en hoe je ze zo kan zeggen dat je ze laat leiden door de inhoud van de tekst zonder te vervallen in toneelspeelsgedoe. Dat

gebeurt vanuit een soort alertheid: we zullen nooit een situatie toelaten waarin iedereen enkel zijn eigen rol hoeft te spelen en dat zijn enige verantwoordelijkheid is. Het is altijd een gezamenlijke zoektocht. Hier zit dat heel sterk in de vormgeving, omdat we geen vaste rollen meer hebben en we totaal afhankelijk zijn van mekaar.'

'Het is een constructie van zeven mensen die hardop nadenken. In elke scène hebben we opnieuw een rolverdeling gemaakt en elke rol wordt door minstens drie mensen geleerd, zodat we op de scène nog kunnen kiezen wie er gaat spelen. De verantwoordelijkheid om het stuk samen te reconstrueren, uit te spreken, heeft dus helemaal niets meer te maken met je achter rollen verschuilen of je indekken. We proberen echt Shakespeare te doen en niet het verhaal te brengen van een jongetje dat niet goed wist wat hij moest doen. Als je het stuk echt bestudeert, merk je hoe dubbel alles in elkaar zit en op hoeveel verschillende niveaus je het kan lezen. Die dubbelheid merk je nooit op als je Claudius bijvoorbeeld enkel als een gemene koning laat zien. Dat is een heel basaal niveau van kijken, waardoor je ontzettend veel slimmigheid laat liggen. Eigenlijk moet je het stuk zin voor zin heropbouwen. De eerste zin is 'wie daar?', dan komt de volgende en zo verder. Zin per zin, scène per scène meemaken en erover nadenken. We willen uit dit stuk meer halen dan iedereen gewend is en te zien.'

RISICO

Er zijn zowat evenveel interpretaties als er 'Hamlet' encenseringen zijn, en die zijn onmogelijk te tellen. De inzet voor 't Barre Land is in de eerste plaats de confrontatie tussen schijn en werkelijkheid, een gegeven dat in heel Shakespeares oeuvre terugkeert. Van den Berg: 'De meeste figuren in het stuk houden op een bepaalde manier vast aan één waarheid. Hamlet niet, hij probeert alles net altijd van meer kanten te bekijken. De anderen zien alleen maar wat ze willen zien.'

In het derde bedrijf wordt een toneelstuk opgevoerd om Claudius

als moordenaar van Hamlets vader te ontmaskeren. 'Het begin van dat bedrijf is een aaneenschakeling van scènes waarin mensen elkaar regisseren en zeggen: we encenseren het zo dat we straks kunnen zien wat er in werkelijkheid gebeurt, pas dan kunnen we een oordeel vormen over wat we hebben gezien. Het is op zich al een raar idee dat je de waarheid zou kunnen distilleren uit iets dat je zelf geënceneerd hebt. Shakespeare geeft aan dat je in een poging om de waarheid te weten, voornamelijk ziet wat je wil zien. Aan het begin van het stuk verschijnt de geest van Hamlets vader. Er zijn vier mensen die hem zien, maar ze zien allemaal iets anders. De ene denkt: dat betekent dat er oorlog in het rijk is. De ander zegt: dit is iets metafysisch en wijst erop dat de wereld helemaal niet goed in mekaar zit. Hamlet weet dat het zijn vader is. De vraag is niet 'zijn of niet zijn?', maar wel 'schijn of geen schijn?'

Waar 't Barre Land in het verleden voorstellingen maakte over wat ze 'helden' noemden (zoals 'Dickicht' van Brecht, 'Faust' van Goethe en 'Platonov' van Tsjechov), wordt geprobeerd om met de figuur van Hamlet nog een stap verder te gaan. Van den Berg: 'Vroeger zeiden we altijd dat we stukken maakten over helden die ergens in een verharde wereld toch stil durfden staan. Ze gaven het gevoel dat er nog een bepaalde keuze kon gemaakt worden in het leven dat we allemaal leiden. Natuurlijk lijkt het daar bij Hamlet de hele tijd over te gaan: handelen of niet, blijven denken of niet? Maar nu proberen we echt te genieten van de snelheid van denken en het doorredenen, de filosofie, die erachter zit. Zo hebben we over een verhaal van Montaigne gepraat, waarin hij vertelde over een filosofische stroming die zich tot doel had gesteld elk probleem van de andere kant te bekijken, wanneer het leek alsof iemand er iets op had gevonden. Alleen maar om uit te stellen dat iemand een oordeel zou vormen. Want daaruit ontstaan situaties waarin mensen hun gelijk willen behalen en zo wordt oorlog geboren. De activiteit zit voor ons in het overwegen, het bewust van verschillende kanten durven bekijken omdat je niet wenst de waarheid in pacht te hebben.'

Om deze denkactiviteit extra uit de verf te laten komen, werd aan het filosofenduo Enk Bindervoet en Robbert-Jan Henkes gevraagd een nieuwe vertaling te maken. Het resultaat is een getrouwe, heldere tekst, bovendien met de nodige humor benaderd. 'We wilden van in het begin dat het een snelle voorstelling zou worden', zegt Vincent van den Berg, 'een soort ode aan de snelheid van het denken. Niet zeuren of tonen hoe moeilijk Shakespeare wel is. In de vertaling zit dat al heel erg. Iedere zin moet je nog met een vergrootglas bekijken om alle betekenissen eruit te halen, maar die snelheid zit er zeker al in. Het heeft niets gekunsteld, maar is net heel zuiver, praktisch. Door met z'n allen op het podium te argumenteren, door bijvoorbeeld met z'n drieën de monoloog van Hamlet te construeren, proberen we het stuk op te tillen. We hopen dat de tekst hierdoor los komt te hangen van de grond, het verhaal te en de psychologie, en begint te zweven, zodat degene die ernaar kijkt en luistert wordt uitgenodigd om zelf mee te denken. Zo proberen we het publiek medeplichtig te maken aan deze nieuwe constructie, die we iedere avond opnieuw moeten maken. Het is onmogelijk dat we iets voorgekauwd reconstrueren. We moeten iedere keer op nieuw posities bepalen ten opzichte van elkaar, het publiek en Shakespeare. Door die activiteit, dat positie bepalen, hopen we dat we werkelijk de vragen kunnen oproepen die in de tekst staan en niet gewoon stellen: zo is het. Op het moment dat het lukt, wanneer iets niet als een voldongen feit wordt gepresenteerd, denk je als toeschouwer vanzelf mee. We weten als acteurs wat het betekent om wel in een heuse mise en scène te staan - wat soms ook heel plezierig is - maar nu zoeken we het risico bewust op. Het gaat erom elkaar en het publiek voortdurend uit te dagen. We hebben onszelf tot doel gesteld met de billen bloot op te gaan.'

'HAMLET'

wordt van 17 (première) tot 20 januari gespeeld in het Lunatheater, Brussel. Daarna volgen reismatstellingen in Nederland en Vlaanderen (inlichtingen en reservatie: 02/201 59 59, Kaattheater).